

XI

ЭПІЛЁГ

- Аглядаючыся назад
- Post Scriptum

Аглядаючыся назад

Вось і скончылася наша супольная васьмігадовая дарога ад нямецкага Рэгенсбургу да бэльгійскага Лювэну. Сустрэўшыся на ейным пачатку зусім незнаёмымі, мы прайшлі па ёй супольна, як дружная сям'я, замяняючы адзін аднаму страчаную радню, дбаючы адзін пра аднаго й пра супольныя каштоўнасьці, працуючы разам на грамадзкай ніве й дзелячы тое самае бачаньне будучыні. Лучыла нас у адзін гурт далёкая Бацькаўшчына, ейны сьветлы воблік і ейная нядоля. Хрыстос сказаў: дзе трох зьбяруцца ў Маё імя, там і Я зь імі. Нас дванаццацёх сабралася ў імя Беларусі, і Яна была з намі. Мы ёю дыхалі, ёю сьнілі, ёю лятуцелі. Нашымі неадлучнымі спадарожнікамі былі вобразы Роднага Краю, ягонай нятленнай прыгажосьці. Яны ахоўвалі нас на раздарожжах чужыны, паказвалі кірунак шляху, дадавалі пэўнасьці ў выбары жыцьцёвых альтэрнатываў. Мы гарэлі жаданьнем спрычыніцца да як мага большае згуртаванасьці сілаў, каб прысьпешыць час вызваленьня Радзімы й ейнага нацыянальнага адраджэньня.

Гледзячы рэтрэспэктыўна, можна сказаць, што тое, да чаго мы імкнуліся й у што верылі, хоць часткава, ды збылося – Беларусь абвесьціла сьвету сваю волю быць незалежнай, дэмакратычнай і нэўтральнай дзяржавай, выказала жаданьне вярнуцца да сваіх гістарычных каранёў, да свае культуры, мовы. Поўнасьцяй ужыцьцёвіць гэтае імкненьне ды замацаваць здабытую волю трывалымі законамі – гэта ўжо заданьне новых пакаленьняў, у тым ліку сучасных аднагодкаў колішняй Дванаццаткі.

Дванаццатка ж застаецца ў гісторыі. Хоць мы й запісалі ў „Вератнях”, што тэрміну свайго йснаваньня не вызначаем, мы зазначылі таксама, што „разьвязаньне” можа наступіць „у выніку поўнага расьсеяньня сяброў з за-

губленьнем лучнасьці”. „Поўнае расьсеяньне”, можна сказаць, настала, хоць лучнасьць паміж тымі, што жывуць, засталася. Так ці йнакш, прыйшоў час расказаць пра сябе, зафіксаваць факты, акрапіць будучыню сьвянцонай вадою мінуўшчыны.

Памяць уплывае на сучаснасьць, яна становіць элемент прышласьці. Ход падзеяў мае ў сабе арганічную повязь: адно здарэньне цягне за сабой іншае, адзін факт абумоўлівае наступны. Таксама й людзі ўзаемна павязаныя ўсьведамленымі й падсьведамымі ніцямі. Зь іх сплечена канва нацыянальнага адзінства. На гэтую канву, шматколерную й багатую дызайнам, нанесла свой невялікі вузор і Дванаццатка. Яна прадэманстравала жывучасьць Нацыянальнае Ідэі, ейную дабратворную ролю ў жыцьці чалавека й грамады. Прыклад Дванаццаткі, трэба спадзявацца, можа пазытыўна паўплываць на жыцьцёвы кірунак і характар дзейнасьці сучасных моладзевых групаў ды паасобных юнакоў і юначак як на Бацькаўшчыне, гэтак і за ейнымі межамі.

Дванаццатка сваім складам і здольнасьцямі ня была нейкім сацыялягічным выняткам. Кожная група моладзі, большая або меншая, мае ў прынцыпе дадзеныя для вялікіх дасягненьняў. Асаблівасьць Дванаццаткі толькі ў тым, што хлопцы прайшлі празь беларускую патрыятычную атмасфэру й апынуліся ва ўмовах свабоды ў сваёй грамадзка-культурнай і палітычнай дзейнасьці. Разам з тым у ёй адлюстравалася разнастайнасьць сацыяльнага асяродзьдзя, зь якога выйшлі ейныя сябры, а таксама праявіліся індывідуальныя рысы характараў. Ідэйнае раздарожжа Алеся Буты, пэўная каньюнктуршчына Паўла Дзімітрука, самагубства Піліпа Дзехцяра, гібель Леаніда Карася, гераізм Цімоха Вострыкава, асабістыя якасьці іншых сяброў групы – усё гэта сымбалі ўласьцівых Беларускаму Шляху складанасьці, трагізму й мамэнтаў уздыму.

Плыве рака часу. Пракаціліся гады, мінулі дзесяцігодзьдзі, скончыўся цэлы век. Тое, што некалі здавалася такім далёкім наперадзе, апынулася ззаду. Будучыня, перасёкшы мімалётную зону сучаснасьці, сталася мінуўшчынай. Месца спадзеўнага чаканьня ўсё больш і больш займаюць успаміны й развагі. Упорыста трымаецца памяць, якую ўзмацняе маральны імператыву, пачуцьцё абавязку перад сябрамі — тымі, каго ўжо няма, і тымі, хто йшчэ ёсьць – не паддацца забыцьцю, пакінуць сьлед нашага рамантычнага ўзьлёту. Можа ён натхніць каго-небудзь з тых, хто будзе йсьці за намі, на дабрародныя справы ў імя свабоды Беларусі.

Post Scriptum

Калі пісаліся гэтыя радкі (2001 г.), прынамся пяцёх з Дванаццаткі пакінулі ўжо гэты сьвет: Леанід Карась, Алесь Марговіч, Піліп Дзехцяра, Уладзімер Цьвірка й Алесь Бута. Вечная ім памяць. Пра двух іншых — Леаніда

Швайчука й Паўла Дзімітрука — нельга сказаць, дзе яны й што зь імі — парвалася сувязь. Рэшта пяцёх жывуць: у Беларусі — Цімох Вострыкаў, у Бэльгіі — Янка Жучка, у Нямеччыне — Павал Урбан, у Злучаных Штатах — Васіль Шчэцька й Янка Запруднік. Вось крыху вестак пра іх пасля 1954 году.

Алесь Бута не падаўся ў Бэльгію вучыцца, бо ня меў поўнае сярэдняе асьветы. Ды калі б і меў, ці паехаў бы, быўшы жанатым. Хутка пасля нашага ад'езду ён перабраўся з жонкай у Брадфард, адзін з тэкстыльных цэнтраў Англіі, дзе жыло шмат беларусаў ды славянаў наагул. Алеся цягнула да сваіх. Там ён уладзіўся на працу. Кантакту зь ім у нас ня было за выняткам толькі пасланага яму ліста пра забойства Карася. Па пэўным часе да нас дайшлі весткі, што Бута „пачырванеў”, пайшоў на кантакты з саветчыкамі. Аднаго разу, недзе ў 1960-х гадох, пабачыўшы ягонае прозьвішча ў газэце „За вяртаньне на Радзіму”, я паслаў яму фатастат ягонага вершу, які ён упісаў у скаўцкі альбом у 1947 г. (гл. „Запаветы”, разьдзел X) з клятвай правесці „жыцьцё у працы й барацьбе” за „вольную й незалежную Бацькаўшчыну”. Адказу ніякага не атрымаў. Брадфардзкія нацыянальна сьведомыя беларусы спынілі зь ім усякую сувязь.

Я наведаў Буту ў 1990 г., калі ўдзельнічаў у міжнародным славiстычным кангрэсе ў суседнім з Брадфардам Гараўгейце. Не выпадала неяк, быўшы блізка, абмінаць дом колішняга сябры-аднадумца й супрацоўніка. Патэлефанавалі. Адказала жонка, усьцешаная тым, што Алесь сябра, прыехаўшы з Амэрыкі, хоча яго пабачыць. Ветліва запрасіла ў госьці. Наколькі яна арыентавалася ў нашых ідэйных разыходжаньнях, цяжка сказаць. Ды гэта было й не такім ужо важным у кантэксьце тых эпохальных зьменаў у камуністычным сьвеце, якія тады адбываліся.

Сустрэлі мяне на парозе хаты двое сiвагаловых гаспадароў. Спатканьне прайшло ў сардэчнай атмасфэры. Гутарка вялася вакол сямейных і бытавых тэмаў. Алесь з гонарам паказаў свой агародчык, у якім было поўна статуэтак, круціўся ветрачок, журчэў фантанчык. Бута застаўся поўны жыцьцёвага запалу й энэргіі.

Ад палітычных тэмаў мы абодвы сьведама ўхіліліся, адчуваючы, відаць, дарэмнасьць варушэньня пылу мінуўшчыны. Праўда, тады яшчэ я ня ведаў усяго пра ягоную брадфардзкую прасавецкую актыўнасьць. Толькі дзесьцяць гадоў пазьней, быўшы ў лёнданскай Скарынінцы, я прачытаў сёе-тое з Бутавых пісанінаў ў выдаваным у Брадфардзе прасавецкім „Славянскім голасе”. Часопіс гэты публікаваў матарыялы ў трох мовах: расейскай, беларускай і ўкраінскай. Бута пісаў найчасьцей па-беларуску. Апісаў ён там сваё бядаотнае дзяцінства. У 1975 г. апублікаваў рэпартажык пад заг. „Захапляюся родным краем” (№1). Пасля падарожжа ў савецкую Беларусь, дзе ён апрача казённых мясьцінаў наведаў таксама сваю вёску Акунінава, ён перадаваў словы аднавяскоўцаў: „Жывём добра”. У „Славянскім голасе” №2 за 1976 г. Бута зьмясьціў працяг аўтабіяграфічнага нарысу „Бурлівая вёска” (Акуніна-

ва). У ім ён прыгадаў сваё супрацоўніцтва ў 1939 г. са слонімскай газэтай „Вольная Праца”, дзе быў надрукаваны й ягоны верш. Бута-”сацрэаліст”, ашчасьліўлены савецкай уладай, энтузіястычна пісаў: „Цяпер засіяла над намі зьвязда, // Ярмонакускі паляцела”. А ў 1979 г. (нагадаем, што гэта быў год пачатку савецкай ваеннай інтэрвенцыі ў Афганістане) Бута ў „Славянским голосе” (№2), камэнтуючы падпісаную амэрыканска-савецкую ўмову аб міжконтынэнтальных ракетах, усяроўна абвінавачваў Амэрыку – у тым, што „некаторыя амэрыканскія дзеячы” „дают миллионы на то, что б вести пропаганду против договора за мир, на пропаганду войны”.

Нельга сказаць канкрэтна, што пацягнула яго ў Англіі на кантакты з савецкім рэжымам ды нават на пасыланьне сваіх дзяцей у піянерскія лягеры — настальгія, жаданьне пабачыцца з роднымі ці ягоны актывізм і ўласьцівае яму жаданьне быць у цэнтры падзеяў і ўвагі. Можа „адрыгнулася” пралетарскае паходжаньне? Адзін мой лёнданскі знаёмы акрэсьліў яго як „прыроджанага пралетара”. Ня выключана таксама, што й ангельскае асяродзьдзе, у якое ён трапіў праз жонку, магло паспрыяць аднаўленьню ягонай просавецкасьці. У кожным выпадку, за нагоду наведаць родныя мясціны, зь якімі ён, бяспрэчна, быў моцна зьвязаны, расплачваюся ўдзелам у маскоўскай прапагандзе.

Цімох (Міхась) Вострыкаў. „Правучыўшыся /у Лювэне/ ў інстытуце фізычнай культуры 1,5 года, — напісаў Цімох у 1995 г. ў аўтабіяграфічнай даведцы, — мне надта захацелася трапіць на Бацькаўшчыну для практычнай дзейнасьці на карысьць свайго народу, бо на чужыне я не бачыў магчымасьці зрабіць нешта канкрэтнае ў гэтым кірунку. Маё жаданьне стала вядомым амэрыканскай разведцы. І яна прапанавала перамясьціць мяне на абсяг БССР. З такой прапановай я пагадзіўся”.

У студзені 1952 г. Вострыкаў выехаў зь Лювэну ў Нямеччыну. Там разам з трыма іншымі беларусамі прайшоў вышкаленьне й 27 верасьня таго ж году чатырох іх спусьціліся на парашутах з амэрыканскага самалёту ў Налібоцкай пушчы ля вёскі Кляцішча. Савецкая контрразведка (ці не праз сваіх брытанскіх агентаў, якія супрацоўнічалі з амэрыканцамі) ведала пра гэтую апэрацыю. Дэсантнікаў чакалі ў Налібоцкай пушчы. Адзін з парашутыстаў загінуў у перастрэлцы адразу ж пасля пасады, а іншыя трох, у тым ліку Вострыкаў, былі хутка арыштаваныя. Цімох адседзеў у Гулагу 23 гады, прайшоў цяжкія выпрабаваньні. Ён іх вытрымаў, не заламаўся ў сваім беларускім патрыятызьме, і пасля абвешчання сувэрэнітэту й незалежнасьці Беларусі пачаў актыўна працаваць на ейнае нацыянальнае адраджэньне.

Савецкая вэрсія апэрацыі з чатырма парашутыстамі была апублікаваная ў кнізе П.Барашева й В.Кітаіна „Квадрат Б-52” (Изд. ЦК ВЛКСМ „Молодая Гвардия, 1957; друкавалася таксама як сэрыя артыкулаў у газэце „Комсомольская правда”). Прозьвішчы Вострыкава й ягоных супольнікаў згадваюцца ў выдадзенай у Маскве кнізе „Пойман с поличным” ды ейным

англамоўным варыянце „Caught in the act. Facts about US espionage and subversion against the USSR” (1960). Пра іх жа пісаў беларускі савецкі аўтар В. Раманоўскі ў кнізе „Саўдзельнікі ў злачынствах” (1964).

Неадказаным аднак стаіць пытаньне: дзеля якіх прычынаў Цімох Вострыкаў наважыўся рызыкаваць жыцьцём, каб вярнуцца на Бацькаўшчыну? Прычынаў трэба шукаць у ягонай біяграфіі й ягонай натуры. Вось што ён уласнаручна напісаў пра свае раньнія гады й далейшае жыцьцё:

Я, Вострыкаў Цімох, сын Якіма, нарадзіўся ў 1922 г. 22 VIII у вёсцы Баршчоўка Церахоўскага раёну Гомельскай вобласьці Рэспублікі Беларусь. Мы, як я памятаю, жылі заможна, хоць пасля пажару і запісалі нас сераднякамі. А гарэлі мы надта часта. Адзін раз падпалілі нас камунякі, па-зладзейску, шукаючы ноччу цётчынага парсюка. Думалі, што цётка хавае яго ад раскулачваньня ў свае сястры – мае маці.

Тата мой быў вялікі масьцер на ўсе рукі й дбайны гаспадар, (...) быў надта аўтарытэтнай асобай у вёсцы. У нашу хату, бывала, сабіралася кожны дзень шмат мужыкоў на вечарыну. Некаторыя нават засыналі седзячы. Гэта былі амаль што ўсе сяляне-аднаасобнікі, што не жадалі ісьці ў калгас. Адзін зь іх (Чундрак) часта паўтараў: „Праўда не за гарамі. Яна ўжо за плятнямі”, гэта значыцца, за гародамі. Нашы ж асабістыя антыкалгасныя адносіны ўзмацняліся яшчэ і тым лямантам з калгаснага двара, які даносіўся да нас кожную раніцу. А там лямантавалі: „Мой хамут замянілі, падцяжку абрэзалі, вожкі ўкралі” і г. д. і т. п. І такі гармідар цягнуўся доўга. Бывала, мы – аднаасобнікі, ужо добра накісьцішыся, з расічкай едем дахаты, а калгасьнічкі толькі-толькі выязджаюць з двара. А сонца паліць, мухі-авадні коней грызуць. Якая ўжо тады праца ў полі? Адны пакуты, асабліва для коней. Мы, калі выязджаем у сьпякоту, то націраем коней зёлкамі ад мух-аваднёў. Калгасьнік жа пра гэта ня дбае: конь жа чужак, а клопату шмат.

Татава душэўнасьць прымусіла яго купіць пілу і сякеру для суседзяў, каб потым іх не вайстрыць, бо адмовіць для іх у яго не было сілы. Гэта апошняе, хіба што, не пазваляла яму адмовіць і ў начлезе для пракожых. Асабліва падчас вайны. Часта па некалькі чалавек начавала: суседзі, бывала, да нас накіроўвалі іх.

Да нас, дзяцей, тата адносіўся лагодна. Неяк, закашляўшыся ад курыва, ён сказаў: „Не дай Бог, дзеткі, не курыце!” І мы ўсе ніколі не курылі. Падхалімаў і камунякаў тата не любіў. Таму мне, 14-гадоваму сказаў: „Гэта ўлада, сыноч, ад беса!” Гэтыя словы я і сёньня добра памятаю. І вось, калі ў сёмым класе настаўнік матэматыкі Грышчанка ўгаварыў мяне паступіць у камсамол, я быў непрыступным. Таму ні ў піянерах, ні ў камсамоле, ні, тым больш, у партыі камуністых я ніколі не быў. Камунякі, вядома, хацелі такім чынам, пры дапамозе сына, г. зн. мяне, загнаць тату ў калгас. Не вышла! (...)

Маці мая была надта пабожная. Яна кожную раніцу доўга малілася.

Але час ішоў і ўлады надумалі пакончыць з аднаасобнікамі, як класам, г. зн. загнаць усіх у калгас. Пачалі гэтым разам з майго таткі, абкладаючы яго вялізарным падаткам. Выплаціць падатак, безумоўна, было немагчыма, бо калі прадасі нават усю гаспадарку, усёадно будзе мала.

І вось у 1939 г. вясной судзяць татку нібы за падатак. На самай жа справе – за агітацыю супраць калгасу. І што гэта так, сьведчыць, напрыклад, такі факт. Калі тату ўручылі павестку на суд, старшыня калгасу Кажамякін сустрэў яго (мусіць падпільноўваў) і кажа: „Калі ты хочаш, каб цябе не судзілі, падавай зараз жа заяву ў калгас. Я цябе адстою”.

Прыйшоўшы дахаты, тата спытаў кожнага з нас: што рабіць?! Мы, вядома, ніякай рады не далі. І тады назаўтра раніцай, махнуўшы рукой, ён сказаў: „Лепш пайду ў турму, чым у калгас!” І яго засудзілі на тры гады гулагу. Я ў гэты час ужо вучыўся ў Гомельскім пэдагучылішчы, куды прынялі мяне, як выдатніка. Вядома, навука ў галаву не палезла ды й вучыцца не было за што. Стыпэндый аднаасобнікам не давалі. І я вымушаны быў пакінуць вучылішча, каб дапагаць сям’і.

Мы з братам пачалі пасьвіць коней. Нейк з дапамогай аднаасобнікаў талакоў тое-сёе засеялі. А калі пачалі ўбіраць і асабліва абмалочваць збожжа, то камунякі не хацелі нас пакінуць у супакоі. Ім, бачыце, было мала таго добра, што заграбасьцілі. Пры малацьбе збожжа знаходзілі нас у чужым гумне і ўсё намалочанае заграбалі. Таму нам прыходзілася быць „зладзьямі” свайго добра. Стараліся абмалочваць па частках. Абмалаціўшы крыху, тут жа крадком заносілі збожжа ў чужы бульбоўнік ці іншае месца. І калі яны забягалі вечарком зладзейскі, каб хапануць абмалочанае збожжа, а яго не знаходзілі, то надта злаваліся і лаялі нас: „Дзе збожжа? Вы ж цэлы дзень малацілі!” А малатары тыя – аднаму 17, а другому 15 годзікаў! Не абміналі яны і нашу хату, калі беглі спаганяць падаткі зь іншых аднаасобнікаў. У гэтым выпадку мы замыкаліся ў сенцах і хаваліся там у куточку. Стукаюць яны, бывала, стукаюць – усе вокны абгледзяць, так і пойдучь. Добра, што дзьвярэй не ламалі. Але мы яшчэ доўга чакаем, выглядаем, калі назад будуць ісьці. І гэтак часта бывала: прагнасьць актывістаў неабмежаваная. І гэта пасьля таго, як нас аграбілі да нітачкі. А заграбасьцілі яны тады: гумно, пуню, хлёў, двух парсюкоў вялікіх, кабылу з касюлёнкам і са збруяй, збожжа, бульбу і іншае. Курэй толькі не ўсіх палавілі. А нейк жа пасьля пагрому трэба было жыць. І мы выкручваліся. Зьбіралі зь Ільлюшам грыбы. Гэта мы стараліся ранічкай, ледзьве пачынала сьвітаць, каб першымі аббегаць усе грыбныя мясьціны. А вечарком бралі браднік і беглі рыбу лавіць. (...) Да ўсяго гэтага ў нас бульбачка добра радзіла: агарод быў дагледжаным. Вось гэтак і ратаваліся.

Восеньню 1939 г. я паступіў у ФЗУ на электразваршчыка і датэрмінова, як выдатнік, закончыў. Пачаў працаваць, каб нейк дапамагаць маці і

браціку. Але, з прычыны спазьнення на работу на 21 хвіліну, мяне асудзілі на чатыры месяцы па 15% „алімэнтаў”. Таму я хуценька пастараўся паступіць на двухмесячныя курсы настаўнікаў (думаў, схавваюся ад „алімэнтаў”). Скончыўшы курсы, быў накіраваны ў Маларыцкі р-н настаўнікам. Запаўняючы анкету, прышлося крывіць душой. Не прызнаўся, што мой дзядзька Ісак жыве ў Югаславіі. Інакш мяне не пусьцілі б у Заходнюю Беларусь – гэта было крамольна – шпіянаж супраць камунякаў. Уся брація-настаўнікі была галыцьба. Да нас аўтарытэт настаўніка тут быў надта высокі: перада мною мужыкі пры сустрэчы шапкі здымалі. Але праз колькі часу людзі да нас прыгледзеліся, што мы не такія ўжо і надта вучоныя, ды й аклады нашыя мізэрныя і перасталі так паважаць. А ўлады пра гэта і не дбалі, бо для іх такія прыніжаныя адносіны да нас былі звычайнымі: узгадаваныя ў сьвінарніку не могуць бачыць далей карыта свайго. На гэтай працы я пабыў да летніх канікулаў.

Вярнуўшыся дахаты, адразу ж наведаў тату ў калёніі Хальч ля Веткі. Расказаў яму, што пад Брэст нагналі шмат войска і магчыма будзе вайна. І яна хутка пачалася. Мяне змабілізавалі. Толькі не накіравалі ў армію, а паслалі на акопы ў Смаленскую вобласьць (трэба ж было Маскву ў першую чаргу бараніць). Выходзіць, я для іх быў ненадзейным: камсамольцы, пэўна ж, прывезьлі з Баршчоўкі на мяне адпаведную характарыстыку. І я гэта тады ўжо зразумеў. І, шчыра кажучы, зьявілася тады на іх (на ўладу) нейкая схаваная злосьць, бо яны зрабілі мяне нейкім другарадным. Таму мы з тых акупаў у складзе 6-ці чалавек уцякаем, каб перайсьці фронт і трапіць дахаты, бо нашы абсягі былі ўжо акупаваныя немцамі. Але няўдачна. Нас палавілі ля Мохавага балота (пачатак Дняпра). Пасьля сьледства мяне накіравалі ў армію (я тады сваё прозьвішча зьмяніў). Тут мяне выручыла татава (хальчынская) калёнія: нібы я там сядзеў за кражу і, калі немцы наступалі, мы разьбежліся, каб не трапіць да іх. Ну, а потым я заблудзіўся і г. д. і т. п.

У арміі я пабыў 1,5 месяца і пад Гжацкам трапіў у палон, скуль праз восем дзён уцёк, зацясаўшыся ў афіцэрскую кагорту, якую вывозілі ў Рослаўль.

Пажыўшы дома да 1942 г., мне захацелася пабачыць Германію, і я трапіў туды дабрахвотнікам. Тры месяцы папрацаваў там электрарваршчыкам, але, пабіўшыся зь немцам у лазьні, рашыў уцякаць ад кары: я яго добра адмяцеліў. (Прызнацца, плян уцёкаў у мяне ўжо раней высьпеў.) І я празь біржу працы і празь перакладчыка сумеў дастаць дакумэнты хворага, зь якімі і вярнуўся дахаты. У гэты час сям’я наша набыла ўжо сваю карову і іншую маёмасьць за тую плату, што тата зь Ільлюшам пасьвілі вясковаму кароў. І вось недзе восеньню 1942 г. па трохразовай просьбе вяскоўцаў тата згаджаецца быць старастам. За свой час стараства ў нашай вёсцы ніхто не быў пакараны, хоць і жылі тыя, хто нас грабіў і іншыя камунякі. Але ўсёадно тату потым засудзілі на 10

гадоў, і ён недзе ў Сібіры загінуў. Празь 50 гадоў, калі я наведаў Баршчоўку, вяскоўцы прывіталі мяне надта добразычліва і дарылі хто што мог. І ўсё гэта — больш за ўсё із-за татавага аўтарытэту.

Я за час вайны і да адступленьня немцаў працаваў на гаспадарцы. Праўда, у 1943 г. вясной забіралі мяне ў карны атрад, але на другі дзень я ўцёк у камандатуру, дзе паводле маіх дакумэнтаў па хваробе мяне адпусьцілі дахаты. Бралі потым і ў паліцыю, але зноў жа я ўцёк разам з аднавяскоўцам. А тут і адступленьне немцаў настала. Вось жа ў гэты час немцы пачалі хапаць працаздольных у Германію. Гэтак нас у колькасьці чатырох чалавек завезьлі ў Гомель. Я тут бачком-бачком ды ходу з таго гаража, куды былі нас заганалі. Плян у мяне быў паехаць у Маларыцкі р-н, дзе настаўнічаў. Але па дарозе на Бабруйск мяне спаймалі. (Я хаваўся ад дажджу ля вагона.) А гэта перамяшчалася поўваенная часьць SS каманды Пфляўм (шэф Ніппа). Сьпяраша яна спынілася ля Слоніма (Альбэртын), а потым перакачавала пад Каўнас (Чырвоны двор). Выручылі мяне тыя ж дакумэнты хворага, і шэф рашыў узяць мяне ў сваю каманду. Праўда, што мне тут доўга не давяралі. Сачылі за мной і Зондэ (волжскі немец), і нейкі Рымаў. Але паколькі я вёў сябе спакойна, рашылі ўсё-ткі апрануць мяне, як і іншых, у італьянскага салдата ўніформу. *Такім чынам, я стаўся нібы салдатам невядомай арміі. А да гэтага часу працаваў на розных работах: у канюшні, у кузьні з кавалём Зотавым на нарыхтоўцы дроў у лесе і г. д.*

У італьянскай ўніформе я паходзіў два месяцы. У асноўным маршыравалі, вучылі нямецкія песьні і хадзілі па жамайцкіх вёсках, каб памяняць рознае барахло на сала і гарэлку. Але Шванда П. і Кадакоў І. укралі 8000 руб. (марак) і мяне западозрылі ў гэтым. Хацелі расстраляць. Трымалі ў падвале толькі ў адных трусіках. Я прамаўчаў, і шэф не сумеў раскрыць гэту кражу. Гэта быў у яго першы выпадак, калі ён нічога не дабіўся – так ён прызнаўся. Таму нас восем чалавек, як небяспечных, вывезьлі ў Германію на завод Farbenindustrie J. G. Höchst. Там я працаваў амаль да самага канца вайны. За гэты час мяне двойчы ганялі на акопы.

Пасьля вайны вярнуцца дахаты баяўся: Сталін усіх ваеннапалонных залічыў у здраднікі. Таму я ўладкаваўся ў Баварыі працаваць у баўэра (млынар), дзе пабыў да канца 1945 г. Жылося добра. Але захацелася да сваіх землякоў, якія жылі недалёка ад Нюрэнбэргу. Там мяне прынялі ў беларускую гімназію імя Я. Купалы, якую потым у 1947 г. закончыў экстрэнам. Тут, у гэтай гімназіі, я стаўся сьведамым патрыётам Бацькаўчыны, бо тут было створанае нацыянальнае асяродзьдзе.

У 1997 г., бяручыся за напісаньне „Дванаццаткі“, я паслаў Цімоху Вострыкаву ў Гомель просьбу падзяліцца ўспамінамі пра час, праведзены ў Міхэльсдорфе й Дванаццатцы. Атрымаў ад яго ліст (датаваны 19.XII.1997), у якім ён напісаў:

Шматпаважаны Янка! Добры дзень!!!

Атрымаў я нядаўна (3-XII-97) тваю бандэрольку з газэтай і кнігай. За гэткую ўвагу да мае асобы я шчыра дзякую, даражэнькі! (...) Сабраўся я было адразу ж і адпісаць, але здарылася бяда: жонка вымушана абыла легчы на апэрацыю. (...)

А зараз пра тваю патрэбу. Трэба ж і мне нешта ўнесці ў той аповяд пра 12ку. Дык вось. Каб зразумець мае імкеньне зрабіць нешта карыснае для свае Бацькаўшчыны, трэба ведаць тое асяродзьдзе, што спрычынілася майму выхаванню. Гэта перадусім – беларуская гімназія імя Я. Купалы ў Міхэльсдорфе, дзе былі пэдагогі-патрыёты вялікага кшталту. А яшчэ да гэтага спрычынілася само асяродзьдзе Міхэльсдорфу: вачоркі моладзі са сьпеўкамі фальклёрных песень, скаўтынг, дзе я быў дружыновым, падняцьце лягернага сьцягу, сьпяваючы „Беларусь наша маці-краіна"... Да гэтага варта дадаць і прыезныя дабрачынныя адносіны між усімі насельнікамі лягера. Нават сама лягерная атмасфэра гэтаму спрыяла, бо яна была насычана беларускасьцю. І каб яе не псаваць, некаторыя прадстаўнікі нашага асяродзьдзя, якія ня ведалі дасканала роднай мовы, размаўлялі шопатам. Вось чаму наша 12ка была аднае ідэі. Маё ж канчатковае выхаванне адбылося пад узьдзеяннем рэфэратаў А. Калубовіча, які рабіў іх эмацыянальна ў патрыятычным дусе.

Не даехаўшы да Англіі, мы выпусьцілі першы свой бюлетэнь-часопіс „Наперад!". І ўвесь час пакуль мы не пераехалі ў Бэльгію, гэтую справу не пакідалі, бо наша 12ка была сцэмэнтавана адной ідэяй. Працуючы ў капальнях розных правінцый Англіі, мы кожную нядзелю зьяжджаліся разам. Тут, хіба, варта сказаць пра адзін выпадак. Адзін раз, калі ўжо надта абурьў мяне выпадак аднаго земляка, прыйшлося мне даводзіць яму, праўда, фізычна, што ён ніякі не паляк (гэта я пра Дзімітрука П.)

У Англіі мы ўсе ўступілі ў ЗБВБ. Тут я прыклаў шмат намаганьняў дзеля павялічэньня нашай колькасьці ў арганізацыі ЗБВБ. І калі праз год мы прыехалі на зьезд ЗБВБ, то сакратар спытаў: „А як гэта ты пазнаходзіў столькі землякоў?!"

Перахаўшы ў Бэльгію на вучобу, я адразу ж стаўся скарбнікам і распаўсюджвальнікам прэсы для бэльгійскіх землякоў-беларусаў. Часта выяжджаў на правінцыі дзеля агульнай справы. Але ведаючы, што жывучы на эміграцыі, я не змагу прынесці вялікай карысьці свайму народу, рашыў, нелегальна пераехаць на Бацькаўшчыну. Учынак гэты быў трагічны: празь дзесяць дзён пры дапамозе здрадніка нашай групы і іншых нібы прыезных нам органаў, я быў арыштаваны і адбыў пакараньня 23 гады. Пра іншае раскажуць іншыя людзі, што сёньня жывуць на эміграцыі.

Піліп Дзехцяр, як і Бута з Швайчуком, ня меў поўнай сярэдняй асьветы. Незадоўга, відаць, пасьяла нашага ад'езду ён расквітаўся з шахтай і перабраўся ў Брадфард. Можа разам з Бутам. Там і ажаніўся зь дзяўчынай-

імігранткай зь Італіі. Кантакту зь ім мы вялікага ня мелі. Калі ў 1953 г. выйшаў з друку наш першы „бэльгійскі” нумар „Напераду”, я паслаў яму ліст з просьбай, каб ён заняўся распаўсюджаннем часапісу. Піліп згадзіўся. Абмяняліся пару лістамі выключна дзелавога характару. Ён прыслаў нават крытычны водгук на адзін з нумароў.

У Брадфардзе тады жыў а. Аляксандар Крыт. У 1956 г. я атрымаў ад яго ліст (датаваны 13 лістапада) зь весткай пра спробу самагубства Піліпа Дзехцара. “Піліп ня ведама зь якіх прычын, — пісаў а. Аляксандар, — магчыма часткова зь няўдалага жанітва, сьведама або выпадкова напоўніў сябе газам. Удалося адратаваць толькі дзякуючы таму, што адзін з жыхароў дому заспаў і не пайшоў на працу, а таму на часе выклікаў доктара, які адратаваў. Ясна, адразу ж пасля гэтага паліцыя выклікала амбулянс ды адвезла ў госпіталь, адкуль пасля некалькіх дзён быў скіраваны ў дом умыслова хворых. А адтуль ужо каб забраць, патрэбна было ўзяць на паруку. Дзеля далейшае няпэўнасьці, Бута ўзяў яго ў свой дом, а нават хацеў каб разам працаваў, але не згадзіўся. Цяжка перадаць, які далейшы будзе ягоны лёс, бо аднак заўважалася ўжо раней у яго ненармальнасьць, але покуль што яшчэ трымаецца.”

Далейшы Піліпаў лёс быў трагічны. Самагубцы, кажуць, у бальшыні выпадкаў не пакідаюць намеру скончыць жыцьцё, калі адна спроба не ўдалася. Належаў да такіх і наш Піліп. Пра яго расказала мне ў 2000 г. ў Лёндане сп-ня Лёля Міхалюк, хросная маці ягоных дваіх дзяцей. Адночы, прыехаўшы з працы, Піліп даў жонцы грошы й сказаў, каб яна паехала ў горад і купіла сабе патрэбныя рэчы. Жонка здзівілася такому даручэньню, але паехала. Калі вярнулася дамоў, застала мужа ў пятлі. Прычына самагубства? Хто ведае? Можа ён баяўся, што ня дасьць рады забясьпечыць сям’і належнае жыцьцё? Жонка зь дзецьмі вярнулася ў Італію да бацькоў. Дзеці яшчэ ўсё прысылаюць сваёй хроснай маці віншавальныя паштоўкі на сьвяты.

Павал Дзімітрук, як ужо казалася, меў у Лювэне цяжкасьці з навукай. Дзеля гэтага ён перабраўся ў Льеж у тэхнічную школу. Але й там, відаць, у яго былі праблемы. У 1956 г. ён выехаў у Амэрыку, дзе сьлед па ім загубіўся. Выдаваная ў штаце Мічыган газэта Rockford Register (19 ліпеня 1956 г.) зьмясьціла рэпартаж пра прыезд у Рокфард (які знаходзіцца недалёка ад гораду Грэнд-Рэпідс) “эўрапейскайга ўцекача” Паўла Дзімітрука. Прывезлі яго ў Амэрыку Church World Service and the Congregational Christian Refugee Resettlement Committee. Заапекаваўся новым імігрантам пастар рокфардзкае царквы Ёлтэр Ёдэр. З газэты даведаемся, што Дзімітрук пяць дзён перад выездам з Бэльгіі ажаніўся, але выехаў сам, а жонка атрымала права паехаць за ім шэсьць месяцаў пазьней. Газэта падала таксама, што Дзімітрук нарадзіўся ў Беларусі, дзе камуністы рэпрэсавалі ягоную сям’ю; што ў Нямеччыне ён працаваў пад кантролем нямецкае арміі, а пасля капітуляцыі быў на працы пры амэрыканскай арміі.

Прыехаўшы ў Амэрыку, Дзімітрук выказаў намер знайсці занятак у якасці электрыка, атрымаць дыплём электраінжынера ды стацца грамадзянінам Злучаных Штатаў. Ці дасягнуў ён свае мэты, няведама. Нідзе ў беларускім друку прозьвішча ягонае ня згадвалася. Беларуска-чына ягоная аказалася павярхоўнай. Сымптомы гэтага заўважаліся яшчэ тады, калі ён быў у Дванаццатцы (задоўжанасьць у сяброўскіх складках, нерэгулярны ўдзел у зборках). Ягоны прыклад яшчэ раз падкрэслівае каштоўнасьць беларускага скаўтынгу й гімназіі ймя Янкі Купалы ў выхоўваньні нацыянальна сьведамага й грамадзка дысцыплінаванага грамадзяніна.

Янка Жучка — адзіны з Дванаццаткі, які застаўся назаўсёды жыць у Бэльгіі. У 1954 г. ён увайшоў у склад новай управы Беларускага Студэнцкага Згуртаваньня (скарбнікам), а таксама стаўся лучнікам паміж студэнцкім згуртаваньнем і Камітэтам Дапамогі Беларускаму Студэнтам, быў у стальым кантакце з а. Робэртам. У 1957-58 акадэмічным годзе займаў становішча старэйшні БСЗ. У 1961 г. ажаніўся з бэльгійкай Вэронікай Ван Рой. У іх нарадзілася трое сыноў.

Пасьля атрыманьня дыплёму будаўлянага інжынера, Янка прайшоў цэлы шэраг спэцыяльнасьцяў. Пяць месяцаў працаваў у дасьледніцкім адзеле кампаніі цэнтральнага аграваньня. Пасьля перайшоў у кампанію стальное пабудовы будынкаў і мастоў. Па чатырох гадох працы, наступныя чатыры гады працаваў як тэхнічна-фінансавы дараднік пабудовы зьмешаных сталёвых і жалезабэтонных канструкцыяў. Хоць праца была вельмі цікавая, але таму, што трэба было часта выяжджаць за межы Бэльгіі, пакідаючы жонку з малымі дзецьмі, ды таму, што кампанія была амэрыканская й адчувалася небясьпека ліквідацыі, трэба было шукаць выхад. Але тут Янка цяжкасьцяў ня меў. Прафэсійныя веды й валоданьне замежнымі мовамі забясьпечылі яму працу ў Бэльга-Люксэмбургскім Інфармацыйным Цэнтры Стальное Прамысловасьці. Неабходнае для гэтай працы бэльгійскае або люксэмбругскае грамадзянства перашкодай ня выявілася, бо патрэбен быў спэцыяліст, і Янка стаўся грамадзянінам Бэльгіі (хоць гэта каштавала яму вялікую суму грошай).

У 1968-1985 гадох Янка працаваў як сябра рэдкалегіі міжнароднага часопісу „Acier—Stahl—Steel” (да 1971 г. як тэхнічны, а далей як галоўны рэдактар). Апублікаваў вялікую колькасьць артыкулаў па пытаннях сталёвых канструкцыяў. Ад 1985 г. займаў становішча дарадніка ў сваёй спэцыяльнасьці, даваў лекцыі, браў удзел у канфэрэнцыях інжынераў і архітэктараў.

На працягу ўсіх гэтых гадоў Янка Жучка заставаўся актыўным удзельнікам беларускага палітычнага й грамадзкага жыцьця, як сябра Рады БНР, Саюзу Беларусаў Бэльгіі, Згуртаваньня Беларусаў Сьвету „Бацькаўшчына”, а таксама супрацоўнік газэтаў „Беларус”, „Голас Радзімы” ды інш.

Янка Запруднік (Сяргей Вільчыцкі) пасьля двух з палавінаю гадоў працы ў Беларускай рэдакцыі радыё „Вызваленьне” ў Мюнхэне перабраўся зь сям’ёй у ЗША. У Амэрыцы нарадзілася другая дачка. Працягваў працаваць у Нью-Ёрку да 1991 г. ў тэй жа радыёстанцыі (пераназванай у „Свабоду”). У 1969 г. атрымаў у Ньюёркаўскім ўнівэрсытэце ступень доктара гістарычных навук. Паралельна з працай у радыё выкладаў гісторыю Расеі й СССР у Квінскім Каледжы (1970-1975 гг.), гісторыю й сучасную палітыку Беларусі ў Калюмбійскім унівэрсытэтце (1994 г.). Браў удзел у навуковых канфэрэнцыях. Апублікаваў шэраг працаў з гісторыі Беларусі ў беларускіх і амэрыканскіх часопісах і зборніках. Быў сябрам рэдкалегіі, а пасьля — рэдактарам газэты „Беларус”. Уваходзіў (уваходзіць) у склад рэдкалегіяў іншых пэрыёдыкаў, у тым ліку „Беларуская Моладзь”, „Царкоўны Голас”, „Запісы БІНІМ”. Аўтар кнігаў: „Паўстаньне на Беларусі 1863 году: «Мужыцкая Праўда» й лісты «з-пад шубеніцы». Тэксты й камэнтары” (супольна з Томасам Э. Бэрдам, 1980), „Belarus At a Crossroads in History” (1993), „3 гісторыяй на «Вы»”. (Выпуск трэці, 1994), „Historical Dictionary of Belarus” (1998).

Сябра Прэзыдыюму Рады БНР, управаў Беларуска-Амэрыканскага Задзіночання, Беларускага Інстытуту Навукі й Мастацтва, Фундацыі ймя П. Крэчэўскага, сябра Амэрыканскай Асацыяцыі Славістаў, Згуртаваньня беларусаў сьвету „Бацькаўшчына” і Беларускага ПЭН-Цэнтру.

Пэнсіянэр зь верасьня 1991 году. Займаецца далей навуковай, журналістычнай, грамадзкай і палітычнай працай.

Аўдавеўшы ў 1987 г., ажаніўся ў 1995 г. з Надзеяй Кудасавай.

Леанід Карась, супрацоўнік Беларускай сэкцыі радыё „Вызваленьне” ў Мюнхэне, стаўся ахвярай бальшавіцкага тэрору. Амэрыканец Джын Сосін, які быў на кіраўнічых пасадах у радыё „Вызваленьне/Свабода”, у сваёй кнізе „Іскры Свабоды”, апублікаванай у 1999 г., згадвае пра сьмерць Леаніда Карася. У разьдзеле пад заг. „Савецкая імпэрыя наносіць удар у адказ”, Сосін піша:

Глушэньне перадачаў суправаджалася тэрорам увосень 1954 г., калі двух з нашых штатных супрацоўнікаў-эмігрантаў знайшлі мёртвымі. У верасьні знайшлі цела Леаніда Карася, беларускага журналіста, у рацэ Ізар каля Мюнхэну. Два месяцы пазьней Аба Фаталібэй, шэф Азэрбайджанскай рэдакцыі, быў закатаваны ў сваім памешканьні падазраваным савецкім агентам. Хоць выпадак з Карасём так і ня быў разьвязаны, радыёстанцыя таксама залічыла гэта на рахунак КГБ.

(Gene Sosin. Sparks of Liberty. An Insider’s Memoir of Radio Liberty. University Park, PA: The Pennsylvania State University Press, 1999, p. 33)

Алесь Марговіч адразу ж па сканчэньні факультэту палітычных і сацыяльных навук уладзіўся на працу ў мюнхэнскім Інстытуце Вывучэньня СССР. У Інстытуце выдаваўся па-беларуску й па-ангельску „Беларускі Зборнік” ды розныя манаграфіі. Алесь быў рэдактарам, аўтарам рэцэнзіяў і аглядаў. Супрацоўнічаў у выдаваньні газэты „Бацькаўшчына”, а таксама пісаў і начытваў скрыпты для Беларускай сэкцыі радыё „Свабода”. Памёр у Мюнхэне 11 XI 1967 г.

Ягоная жонка, немка, займалася імпартам зь Італіі тэкстыльных вырабаў. У памяць Алесья заказала ў Італіі дарагі помнік па мужу. Выдатны сваімі эстэтычнымі якасьцямі, помнік прыцягнуў увагу гарадзкіх уладаў Мюнхэну.

Была нават прапанова паставіць яго на аднэй з плошчаў гораду як твор мастацтва.

Помнік Леаніду Карасю на мюнхэнскім могільніку

Ф 1 1 - 1
(72)

Паўла Урбан (мы яго называлі Паўлюком, а ён пра сябе піша: Паўла). Па заканчэньні ў 1954 г. гістарычнага факультэту Лювэнскага ўнівэрсытэту Паўла правёў год у Рыме ў бібліятэках Усходняга Інстытуту і ў Ватыканскай з думкаю распрацаваць сваю кандыдацкую тэму (ВКЛ за часамі вялікага князя Аляксандра, 1492-1506 гг.) у доктарскую дысэртацыю. Калі аднак надарылася нагода атрымаць працу ў мюнхэнскім Інстытуце Вывучэньня СССР, ён пакінуў свой ранейшы намер і перабраўся ў Мюнхэн. Тут у 1960 г. ажаніўся зь зямлячкаю, Ларысай Асадчай. У іх нарадзілася дачка.

У Інстытуце Паўла працаваў ад красавіка 1956 г. ў якасьці навуковага супрацоўніка й рэдактара ў агульным дасьледніцкім аддзеле, а пазьней – загадчыка бібліяграфічнага аддзелу ды сябры прэзыдыюму навуковай рады й ейнага сакратара. Інстытут прайснаваў да ліпеня 1972 году. У 1974 г. Паўла пачаў працу ў Беларускай рэдакцыі радыё „Свабода”, адкуль выйшаў на пэнсію ў 1989 годзе.

У выданьнях Інстытуту Вывучэньня СССР і Беларускага Інстытуту Навукі й Мастацтва („Беларускі Зборнік”, „Запісы” й інш.) апублікаваны шэраг працаў Паўлы Урбана з гісторыі Беларусі й СССР. У Менску ў 1994 г. выйшла ягоная кніга „Да пытання этнічнай прыналежнасьці старажытных ліцьвіноў”.

Помнік Алесю Марговічу на мюнхэнскім могільніку *Perlacher Frost*

ф 1 1 - 2
(73)

Калі выходзіла газета „Бацькаўшчына” (да 1966 г. ўключна), Паўла вёў адміністрацыйныя справы выдавецтва, а таксама быў сакратаром Беларускага Інстытуту Навукі й Мастацтва ў Мюнхэне.

Уладзімер Цьвірка (Вадзім Сурко) прыехаў у Беларускаю рэдакцыю радыё „Вызваленне” ўвосень 1954 году. Працаваў перакладчыкам, аўтарам скрыптаў, сьпікерам, рэжысэрам. У 1956 г. ажаніўся зь немкаю. Вянчаў іх паводле праваслаўнага абраду а. Аўген Смаршчок. Вадзімава жонка, Эрыка, перайшла ў праваслаўе. У іх нарадзілася трое дзяцей.

Недзе ў канцы 1950-х гадоў, Цьвірка стаўся галоўным рэдактарам беларускіх перадачаў. У 1968 г. ў выніку пэўных складанасьцяў, якія паўсталі вакол Цьвіркавай асобы, яго замяніў на становішчы галоўнага рэдактара Масей Сяднёў.

Цьвірка быў актыўным сябрам мюнхэнскае беларускае грамады.

Супрацоўнічаў з газэтай „Бацькаўшчына”, браў удзел у палітычным жыцьці. Пад сярэдзіну 1980-х гадоў цяжка захварэў (рак горла), пакутаваў. На ягоным прыкладзе, уяршыню так наглядна, я пабачыў, як хвароба можа зьмяніць чалавека! Зь ім мы сябравалі неадзін год ад 1937 г., былі ўвесь час разам да майго ад’езду ў Амэрыку, нікога я лепш ня ведаў, як яго. Аднак, калі ў 1990 г., праездом празь Мюнхэн, я наведаў яго ў шпіталі, дык пабачыў чалавека абсалютна мне незнаёмага — ніводнай рысачкі на твары з таго, каго я так добра ведаў. Каб ня Юрка Сенькоўскі, тагачасны галоўны рэдактар беларускіх перадачаў радыё „Свабода” й Цьвіркаў сябра, які завёз мяне ў шпіталь і быў разам са мною, я падумаў бы, што трапіў не на таго чалавека.

У канцы кастрычніка 1998 г. ў лісьце да мяне ён пісаў:

Дарагі Янка,

Як бачыш – жывы яшчэ, хоць яшчэ далёка да нармальнага стану. Зонду, праўда, із страўніка ўжо выцягнулі, ежу ў вадкім стане ды вадкасьці

наагул магу глытаць беспраблемна, але ня тое зь іншай ежай... Заўтра іду да прафэсара, які мяне апэраваў (дарэчы, апэрацыя была надта ж складаная, дзеля ранейшага – у 77-м годзе! – апраменьваньня), і той вырашыць, што далей. Як ён мне сказаў на мінулым тыдні, пакладуць мяне на два дні стацыянарна, і пад наркозам будуць пашыраць стрававод: усё залежыць ад заўтрашняга рэнтгену...

Але не таму пішу Табе. Апошнім разам пры сустрэчы я Табе нехаця схлусіў, сказаўшы, што Дванаццаткавы „Вератні” я перадаў у Лёндан /у лёнданскі музэй імя Ф. Скарыны/. Усё наадварот: гэта падрыхтаваны мной у свой час першы нумар часопісу „Шляхам Скарыны” пераслаў я ў лёнданскі музэй – а „Вератні” ў мяне, **якія гэтта Табе перасылаю**. Хоць забавязаліся мы не рабіць фатакопіяў, тры я зрабіў – з тым, каб адну пераслаць усё ж і ў Лёндан, проста дзеля страхоўкі. Як Ты на гэта? Калі засьцярогаў ня маеш – адказных там можна папрасіць, каб пакуль што не давалі гэтай копіі ў чужыя рукі – дык я вышлю з дакладным апісаньнем арыгіналу і, у колькіх сваіх словах, гісторыяй ягонага ўзьнікненьня. Копію гэтага апісаньня пераслаў бы й Табе. Але пачакаю – пакуль ня выкажаш свайго меркаваньня на гэта. Прыемнай неспадзеўкай былі для мяне прывітаньні з сустрэчы /беларусаў Паўночнай Амэрыкі/. Дзякуй за цёплыя словы! Юрка /Сенькоўскі/ раскажаў мне пра сустрэчу болей. Што й казаць – аж сэрца расьце! Забыўся яшчэ дадаць, што мяне чакае яшчэ адно, і даволі працяглае апраменьваньне. А пакуль што думаю, што заслужыў я на мянушку **Недарэза**: як дзядзьку Антося /Адамовіча/ не дасеклі бальшавікі /адзін з Адамовічых псеўдонімаў – Н. Недасек/, мяне ўсё яшчэ, як ні намагаюцца, не дарэзалі хірургі...

Помнік Уладзімеру Цьвірку на мюнхэнскім могільніку Westfriedhof

ф11-3
(74)

На гэтым і скончу. Пры нагодзе чырканы пару словаў. Можаш і „паўчам” /нутраная пошта радыё „Свабода”/ — хіба ж перададуць, бо ж я ўсё яшчэ непрацаздольны. Дык, браце, трымайся і – Жыве Беларусь! Прывітаньне ўсім! Твой – **Валодзя**

Пасьля зацяжнай хваробы Дзіма Сурко/Валодзя Цьвірка памёр 15 сакавіка 1992 году. Пахаваны ў тым жа далёкім ад Беларусі Мюнхэне, што й Алесь Марговіч ды Лёня Карась.

Леанід Швайчук. Калі прыйшоў час выяжджаць у Бэльгію, Лёня ня быў гатовы да ўнівэрсытэцкае навукі. Можа ён і ня надта імкнуўся да яе, бо ў Міхэльсдорфе ў гімназію не хадзіў, хоць мог бы, калі б хацеў. Не зважаючы на сваю кампанейскасць, ліставаньне ня было ў ягонай звычцы, і пасля нашага ад'езду сувязь зь ім зусім перапынілася. Калі я пасылаў лісты сябрам Дванаццаткі ў Англію пра гібель Карася, Швайчуковага адрасу ў нас ня было, давялося перасылаць ліст праз знаёмага ў Лёндане. Ніхто зь лёнданцаў нічога пра яго ня мог сказаць. Пазьнейшыя спробы знайсці ягоныя сьляды ніякіх вынікаў не далі. Нідзе на паверхню беларускага жыцця ў Вялікабрытаніі ягонае прозьвішча ня ўсплывала.

Васіль Шчэцька, скончыўшы ў 1955 г. факультэт палітычных і сацыяльных навук, ажаніўся ў тым жа годзе з бэльгійкай Жанэт Дэлеп'ер. У ліпені наступнага году яны выехалі ў ЗША. Пасля кароткага часу ў Нью-Джэрзі перабраліся ў Кліўленд, штат Агаё. Там Васіль уладзіўся на працу, уключыўся ў беларускае грамадзкае жыццё, быў два гады старшынём аддзелу БАЗА. Страціўшы працу ў выніку спавальненьня эканомікі, перабраўся ў 1958 г. ў Нью-Ёрк. Тут уладзіўся працаваць у бібліятэцы Калюмбійскага ўнівэрсытэту (1959-1988 г.). Браў актыўны ўдзел у беларускім грамадзкім жыцці: быў чатыры гады сябрам галоўнай управы БАЗА, а таксама працаваў сакратаром царкоўнай рады пры саборы сьв. Кірылы Тураўскага (Беларускай Аўтакефальнай Праваслаўнай Царквы). Пасля таго як частка прыхаджанаў адыйшла ад сабору (1965 г.) ды ўтварыла ў Рычманд-Гіле (раён Нью-Ёрку; 1968 г.) новы царкоўны прыход сьв. Кірылы Тураўскага й Беларуска-Амэрыканскае Аб'яднаньне, Васіль застаецца актыўным сябрам прыходу й БАА.

Аўдавеўшы ў 1995 г., ажаніўся з Алай Кузьміцкай у 1997 годзе.